

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

KECSKÉS JUDIT

**A 18–19. SZÁZADI MISKOLC KERESZTNÉV-HASZNÁLATÁNAK FELEKEZETI,
ETNIKAI ÉS TÁRSADALMI JELLEGZETESSÉGEI**

**DEBRECEN
2004**

1. Célkitűzéseim

Értekezésem elkészítésekor kettős célt tűztem ki. Egyfelől egyetlen város, Miskolc 18–19. századi keresztneveit kívántam bemutatni felekezetek szerint. Másrészt a lokális sajátosságok ábrázolásán túl átfogóbb, általános kérdésekre is kerestem a választ, úgymint a felekezeti névhasználat megbomlásának időbeli meghatározására és okaira, a névöröklés felekezeti tulajdonságaira, az eltérő névminták működtetésére és egymásra hatására, a többnyelvűség szerepére a keresztnev használatban és meghatározott társadalmi folyamatok (asszimiláció és polgárosodás) megjelenésére névalakító tényezőként.

Témaválasztásommal csatlakozni kívánok a névtani szakirodalomban jellemző, az egyes települések, kisebb régiók névanyagát feltáró és elemző munkákhoz.

A felekezeti névhasználat vizsgálata azért ígérkezett lényeges kutatási feladatnak, mert a keresztnevek vallási irányzatokhoz kötődése, majd fellazulása elfogadott tény a szakirodalomban, azonban keveset tudunk annak mikéntjéről, névrendszeren belüli és kívüli okairól.

Kutatási korszakom kijelölését névtani tekintetben meghatározta, hogy míg az ómagyar és középmagyar kor személyneveiről rendelkezünk átfogó tanulmányokkal (BENKŐ 1949, 1967; BERRÁR 1951–52; FEHÉRTÓI 1983; HAJDÚ 2003), s e korszakok felekezeti névhasználatának feltárása is megindult (B. GERGELY 1997, 1998/A,B, 1999; ÖRDÖG 1997; MEZŐ 2003), addig az újmagyar kor legújabb összegzése (HAJDÚ 2003) és az e témában megjelent egy-egy felekezetet, vagy települést feltáró kiváló tanulmányok ellenére is (SZABÓ 1990; TÁSKAI 1992; VARGA I. 1994; N. CSÁSZI 1995; ÖRDÖG 1991–8; RAÁTZ 1996; SÍPOS 1996), a görögkeleti, görög katolikus és az izraelita névhasználat orthodox, neológ, szefárd sokszínűsége ma még nem, vagy kevésbé feltárt. A 18–19. századi miskolci névanyag e hiányok pótlására is alkalmas volt.

A két évszázad kiválasztását azonban társadalomtörténeti okok is indokolták. Alig feltérképezett még a 18. századi betelepítések és a természetes mobilitás névalakító hatása. II. József névhasználatot szabályzó rendeletei szintén ebben a korban változtatták meg néhány etnikum tulajdonneveit, amelyek kihatottak a felekezeti névhasználatra. S végül, a 19. században polgári fejlődésnek induló városok társadalmi átstrukturálódásának névtani lecsapódásáról szintén keveset tudunk.

Kutatásom területe Miskolc, amelynek 18–19. századi határa nem volt azonos a mai Miskolccal. A vizsgált korszakban 14000–30000 főre duzzadt lakosú város felekezeti és etnikai sokszínűsége miatt alkalmassá vált a fent említett névtani vizsgálatokra. Hat felekezetben (református, evangélikus, római katolikus, görög katolikus, görögkeleti, izraelita), hat etnikum (magyar, szlovák, német, macedo–vlach, szerb, ruszin) együtt élt itt, amelyek sajátos névadási szokásokkal rendelkeztek, ugyanakkor formálták is egymás névhasználatát.

Forrásaim a 18–19. századi születési anyakönyvek és anyakönyvi másodlatok, A miskolci Kötelkönyv, Miskolcz mezőváros kémény és pince összeírása 1764-ből és 1790-ből, valamint a 1775-ös Conscriptio Judearum Borsodiensis Miskolcra vonatkozó adatai. Munkám során törekedtem arra, hogy az empirikus felmérések eredményei hűen tükrözzék a helyi sajátosságokat, ugyanakkor összevethetőek legyenek más települések anyagával, s felhasználhatóak névelméleti problémák megoldásához.

2. Az alkalmazott módszerek

Vizsgálati szempontom alapvetően nyelvtörténeti, mikrodiachróniai, azaz a nyelvi, névtani változásokat szinkrón metszetek alapján, a nyelvi rendszer elmozdulásaiból fejtem ki a lehető legnagyobb korpuszra támaszkodva. Követem a mikrodiachrónia anyagomban vizsgálható főbb aspektusait, azaz a rendszerbeli kapcsolatokat, a funkcionális variánsok és szinonimák ismertetésére különösen nagy hangsúlyt fektetek mind a névegyedek, mind a névegyedtől a kettős keresztnévig fellelhető névkombinációk tekintetében. A névtani változásokat irányító folyamatok közül, legfőképpen az analógia rendszerépítő szerepét figyelem (vö. KÁROLY 1980, ismerteti KEMÉNY 2003: 290).

Az adatok feldolgozási módszerét kettős célkitűzésemnek megfelelően választottam ki. Így az egyes miskolci felekezetek bemutatásakor nélkülözhetetlen volt a statisztika, valamint a keresztnév állomány statikus és dinamikus oldalának bemutatása, amelyet funkcionális vizsgálatok egészítettek ki. Ezt követően jellemeztem az egyes szinkrón metszet névöröklési jellemzőit és a névhasználat etnikai meghatározottságát. S a metszetek összegzéseként, az egyes évszázadokban tapasztalt változásokat vázaltszerűen foglaltam össze. Az átfogóbb kérdések megválaszolása és más tanulmányokkal való összevethetőség érdekében általános nyelvészeti, névszerkezeti elemző módszert is felhasználtam.

3. Eredmények

3.1. A felekezetek átfogó összegzése

A nevek statikus és dinamikus oldalának vizsgálata rávilágított a gyakorisági sorrend élén elhelyezkedő nevek 18. századi felekezeti szétदारaboltságára, amelyek a 19. századtól nagyfokú egységesülést mutattak. A felekezeti jelleg elhalványodásával az országos gyakorisági sorrendhez hasonlóan alakult a kép, azaz a *János*, *József*, *István* és *Gyula* vált a legkedveltebb nevekké, s azonos módon emelkedett a *Sándor* népszerűsége. A nőknél a *Mária*, *Erzsébet*, *Anna*, *Ilona* került az élre, s a *Margit*, *Gizella* mindenhol feltörekvő névként szerepelt.

Az egységesülés mellett a ritka és egy névviselőjű névegyedekben fordított folyamat mutatkozott. A 18. századi anyagokat csak néhány etnikai, vagy társadalmi eredetű különbség csipkézte ki, ezzel szemben a 19. században már nem elsősorban a betelepülökhöz – hiszen javarészt elmagyarosodtak – és nem a nemesekhez – hiszen a polgári átalakulással ez a réteg elvékonyodott – kötődött a névhasználat megújítása, hanem fokozatosan átvették e szerepet a honoratiorok, majd a mesteremberek, iparosok és a 19. század közepétől az új polgári réteg.

A ritka nevek variációját a természetes mobilitás is támogatta minden felekezetben, de különösképpen az izraelitáknál vonultatott fel eltérő névkultúrákból származó névegyedeket és gazdag írás- és alakváltozatokat.

A felekezeti és egyben etnikailag is tagolt névállományok egymásra hatása leginkább a rokon felekezetekben volt kimutatható. Az ágostai evangélikusok névhasználatát ugyan a 18. században inkább a német betelepülők névhatása, tehát az etnikai összetettség, mint a protestáns jelleg határozta meg, mégis a 19. század elejétől egyfelől a beilleszkedési szándék, amelynek következtében tudatosan választottak a reformátusok körében kedvelt neveket, azonos fejlődési irányba terelte a két névállományt.

A görög katolikusok névanyaga, a kezdetektől követte az egyes nevek és a névdivat tekintetében a római katolikusokét, s ezt az egységet, csak a 19. század harmincas éveitől jelentkező nemzeti nevek hulláma bontotta meg, amely az etnikai eltérősegből adódóan a görög katolikusoknál a szláv névformákat keltette újból életre.

A görögkeleti közösség nevei kevésbé hatottak másokéra, mint inkább őket formálta a többi felekezet névanyaga. A 18. században a leggyakoribb protestáns nevek (*Susanna*, *Julianna*) megjelentek a névállományban, de a görögkeleti csoportra jellemző erős névhasználati szabályok, csak a nyitottabb rendszert alkotó női nevekben engedtek be más elemeket. A 19. század második felében is csak azért tűnt a római katolikus névhasználatához hasonlónak ez az állomány, mert mindkét felekezetben a felhasznált mártírológiumi nevek nagy része megegyezett, s a magyar anyakönyvezésre való áttéréssel alakilag is azonossá váltak.

Az izraelita névhatás nem elsősorban a névegyedek kölcsönzésében jelentkezett, hanem a germán nevek széleskörű elterjedését segítették elő, és alakváltozataikkal a névállomány nagy megterheltségű neveinek feloldását.

A gyakorisági lista két észak-keleti, regionális jellemzője az *András* és a *Barbara* ~ *Borbála* volt, amelyek kedveltségét Miskolcon több összetevő alakította ki.

A görögkeleti közösségben a *Barbara* nem fordul elő, holott görög eredetű név volt. Az izraelitáknál feltehetően a 17–18. században, a német névadásban 11. helyre rangsorolt *Barbara* terjedt el (HAJDÚ 2003: 236), amelynek népszerűségét a hazai *Borbála* ~ *Barbara* kedveltsége csak fokozta, s ez megnyilvánult a *Boris*, *Bortsa*, *Biri* alakváltozatokban. A reformátusoknál csak *Borbála* alakban előforduló névegyed a vizsgált két évszázadon át nagy megterheltségű volt, s az első 5 név között szerepelt. Az ágostai evangélikusoknál a 19. század elejéig átlagosan megterhelt, s *Barbara* változatban fordult elő 1847-ig, ezt követően ritka névvé vált, és a *Borbála* alakot vette fel, véleményem szerint református hatásra. A római katolikusoknál 1747-ben jelentkező *Barbara* közepes gyakoriságú volt. 1837-től találtam *Borbála* alakját, s valóban a református névhasználattal azonos módon a 4.–5. helyen állt a gyakorisági sorrendben, alakváltozatai hullámzó képet mutattak. A görög katolikusoknál a *Barbara* népszerűségét a szláv névadásban kedvelt *Varvara* is táplálta, amint azt a 19. század közepén, a nemzeti nevek hatására megjelenő *Varvara* 2 : *Borbála* 1 névviselői arány is szemléltetette.

Az *András* miskolci kedveltségében hasonló összetettséget tapasztaltam. Az *Andreaszt*, amely a 19. században egy-egy névviselővel jelentkezett a görögkeletieknél, az ókori görög névadás táplálta. A reformátusok, evangélikusok és római katolikusok névhasználatában a középkorban is gyakori név áthagyományozódása, és vallási semlegessége emelte az első öt név közé, ahonnan a 19. század közepétől a feltörekvő új nevek szorították ki. A ruszin nemzetiségű görög katolikusoknál viszont szláv hatást kell feltételeznünk, mivel az *Andrej* a 17–18. században nagy gyakoriságú név volt a szlávság körében (vö. HAJDÚ 2003: 288–9).

A 19. század második felében a felekezeti jellemzők eltűnése és az etnikai asszimiláció mindkét névnél összemosta ezeket az eltérő indítókat.

A statikus és dinamikus vizsgálat a római katolikusoknál mutatta ki a legkorábban és a legnagyobb mennyiségben a több keresztnév használatát. 1719-ben fordult elő az első férfi és 1725-ben az első női kettős név, míg az evangélikusoknál 1762-ből való az első nőknél és egy évvel későbbi a férfiaknál való megjelenés. A reformátusoknál 1817-es mindkét nem adata, a görögkeletieké és az izraelitáké 1836-os, s legkésőbb e névtípus a görög katolikusoknál jelentkezett 1849-ben. A legtöbb keresztnévet, szám szerint négyet, a római katolikusok és reformátusok kapcsolták össze.

A statikus és dinamikus oldal feltárása után azt vizsgáltam, hogy a felekezeti jelleg mikor és hogyan bomlott meg az egyes közösségekben. Áttekintve a hat felekezetet arra a következtetésre jutottam, hogy általában a 19. század második felében fokozatosan szűnt meg a felekezeti jelleg, amelyet a divatnevek és a felekezetektől függetlenül megjelenő új nevek előretörése jelzett.

Legkorábban, az evangélikus névhasználat vetkezte le a protestáns sajátosságait. E felekezet névállományát gyenge protestáns jelleg hatotta át, a vallási sajátosságai mégis azáltal érvényesültek, hogy a gyakorisági sorrend élén a felekezeti preferenciát hordozó nevek álltak. 1837-től azonban e nevek elvesztették vezető szerepüket, és nem táplálta a protestáns jelleget újabb ószövetségi név a gyakorisági sorrend egyik lépcsőfokán sem. Így a vallási jelleg a század harmincas éveitől a 19. század közepére fokozatosan elhalványult. Összefüggésbe hozható e korai jellegváltás a névállomány nyitottsága következtében előretörő divatnevekkel, és e közösség nem magyar etnikumainak beilleszkedési szándékával.

Legtovább a görögkeletiek őrizték sajátos vallási preferenciájú neveiket: *Naum, Anasztasziosz, Konsztantinosz, Prokópiasz, Szpiridón, stb., Aikatherina, Anasztaszia, Kiuriana, Kallia, stb.* Azonban a felekezeti jelleg kialakításában részt vevő, nagy gyakoriságú és főként mártírológiumi neveik azonosak voltak a nyugati egyház mártírológiumában is megjelenőkkel, így a magyar anyakönyvezésre való áttérés után (1847) a görögkeleti jelleget már csak néhány név hordozta. Új lendületet adott ugyan a nemzeti ébredés a felekezeti neveknek az 1860-as években, de az etnikai fellazulás és a vegyes házasságok gyarapodása a 19. század végére végleg eltüntette a görögkeleti sajátosságokat.

A felekezeti jelleg, különböző módokon, vagy típusokban fejeződött ki. A római katolikusok szemléltették legtisztábban a dominanciára épülő a formát, amelyben a vallási preferenciájú nevek helyezkedtek el a gyakorisági sorrend élén és a mártírológiumiak túlsúlya biztosította a felekezeti jelleget. A protestánsok ellenben az úgynevezett a *tömb* típust tükrözték, azaz névhasználatukban nem az ószövetségi nevek többsége, hanem a protestáns preferenciájú nevek gyakorisági sorrendben elfoglalt helye, és együttes mozgása eredményezte a vallási sajátosságot. A 18. században még domináns ószövetségi nevek csökkenésével mégsem tűnt el a felekezeti jelleg. A 19. század első felében ugyanis a *József* vezetésével – amely kétségtelenül nem protestáns preferenciájú név, mégis ószövetségi tartalommal való újratöltése után alkalmassá vált arra, hogy a felekezeti jelleg kialakításában részt vegyen – létrejött egy protestáns *tömb*, a *Sámuel, Dániel* és *Mihály* nevekből – amelyekből ez utóbbi szintén nem hordozott vallási preferenciát –, amelyeket az egy személy viselte nevek újabb és újabb elemekkel támogattak. A protestáns hatást, tehát a gyakorisági

szint három fokán egységet alkotó és nem szükségszerűen vallási preferenciát hordozó, de kötelezően őszövétségi nevek együttesen alakították ki.

A vallási preferenciájú neveket a több keresztnévek leginkább az izraelitáknál mentették át a felekezeti jelleg felbomlása utáni időkre, míg a többi felekezetben a névhasználatot megújító elemeknek adtak teret.

A névöröklést csak a református, evangélikus, római katolikus és görög katolikus közösségekben követhettem nyomon. E motivációt a 19. század végére átlagosan 37%-át tette ki az egész névanyagnak. Legjellemzőbb a római katolikus névadásban volt, ám ha nemek szerinti megoszlásban szemléljük, akkor az evangélikus férfinevek és római katolikus női nevek vezették az öröklési rangsort.

A református férfiaknál a 18. században tapasztalt 41%-ról a 19. század végére 38%-ra csökkent az öröklött nevek száma. Az apa nevének dominanciája volt mindvégig a jellemző. A 19. század elején abszolút számuk csökkenése és a keresztapáról származókének növekedése alakította ki azt a végeredményt, amely a két öröklési típus egyenletes eloszlását mutatta. A női nevek vizsgálata 1817-ig csak néhány adatra korlátozódott, mivel a keresztyánkat asszonynévi formában jegyezték be az anyakönyvbe, s csak a leánykori név kiírásával vált lehetővé e vizsgálat. Az ismert adatok tükrében itt is csökkenő tendenciát, és az anya nevének hangsúlyos voltát láttam. Az evangélikus férfi névhasználatban viszont növekedett a névöröklés szerepe, s a 19. század végére a keresztapáról származó nevek túlsúlyba kerültek. A nőknél ugyan csökkent az összes névhez viszonyított arányuk, de ugyanaz a tendencia volt tapasztalható az anyáról és keresztyánáról vett nevekben, mint a férfiaknál. A római katolikusoknál mindkét nemnél egyre nagyobb szerepet kapott a névörökítés. Az Alsóvárosban 1877-től a felsővárosban 1887-től fordult meg az arány a keresztpai név javára, ami a nőknél is ugyanezekben az években zajlott le. A görög katolikus férfiak körében viszont 50%-ról 28%-ra csökkent ez a szám, s mindvégig az apai nevek átörökítésére volt nagyobb igény, míg a nőknél, ha az első forrást nem tekintjük, akkor az derül ki hogy szintén csökkent a névállomány egészére vetített öröklött elemek száma, de az 1870-es évektől, csakúgy, mint az evangélikusoknál és római katolikusoknál a keresztyán neve hagyományozódott nagyobb mértékben.

A keresztszülő nevének nagyobb arányú átörökítését véleményem szerint két folyamat együtthatása okozta. Egyfelől nem jelentkezett ez a tendencia azokban a felekezetekben, amelyek homogén etnikumúak voltak. Ugyanakkor az etnikailag kevert római katolikusoknál és evangélikusoknál viszont e névörökítési típus korai megjelenése a német betelepülőkhöz kötődött. A görög katolikusoknál pedig, a vegyes házasságok elszaporodása és a római katolikus minta követése idézhette elő ugyanezt a jelenséget. Másfelől a keresztszülő neve akkor került előtérbe, amikor a polgári fejlődés következtében nagyszámú vasúti munkás – a magyar mellett galíciai, morva és osztrák származásúak is – és gyári munkás települt le Miskolcra, akik eltérő vidékekről érkezve, eltérő névadási szokásokkal rendelkeztek, s feltehetően a keresztyán névörökítése kedveltebb volt körükben. Ezeket a jellemzőket a több keresztnévek is mutatták, s különösen az evangélikusoknál rajzolódott ki jól a fejlődés fázisai. Az első magyar kettős keresztnévek nem tartalmaztak öröklött elemet, hanem a naptári névadás, összetartozó bibliai személyek, vagy történelmi alakok nevei motiválták, míg

a német családokban a keresztszülő neve legtöbbször a gyermek első nevéként öröklődött. S a 19. század elején e német minta követése jellemzővé vált a társadalmilag egyre szélesedő kettős nevekben. A 1870-es évek fordulata pedig, abban mutatkozott meg, hogy az első és második, illetve az ezt követő tagokban is nagy számban fordulhatott elő a keresztyánról vett név.

A névállományt megújító nevek vizsgálata a miskolci anyagban társadalmi folyamatokkal és etnikai jelenségekkel kapcsolódott egybe, ezért vált fontossá a polgárosodás, mint névhasználat alakító tényező elemzése.

A kontroll anyagaim – különösen a Vízmentéhez tartozó falvaké – és Miskolc településszerkezetéből adódó különbségek láthatóvá tették, hogy a névállomány felfrissítése szorosan összefüggött a polgári átalakulással. Történetünk szerint (BENDA 1991: 168–72, CSÍKI 1991: 309, GERŐ 1993: 314) 1848 volt a polgári fejlődés kiindulópontja, s éppen erre az időszakra esett a német nevek elterjedése és a világi nevek gyors növekedése az olyan etnikailag homogén felekezetekben is, mint amilyen Miskolcon a református. Ugyanez megfigyelhető a gödöllői református női anyagban is, de nem jellemzi Kaposfőét. A polgári fejlődés következtében a városokban kialakuló munkásréteg és polgári elit vette át a feudális társadalom felső rétegétől a 19. század második felében a névhasználat megújításának vezető szerepét. Az is jól kirajzolódik, hogy a feudális nemesség s az új polgári réteg névadására eltérő formák voltak jellemzőek a névöröklésben és a több keresztnév használatában. Amikor a nemesség a kettős, majd hármas keresztnévben újította meg a névhasználatot, a polgárság a névegyedekben: a német és magyar nemzeti nevekkal, vagy adott korszak divatneveivé váló elemekkel tette ezt. A 19. század hetvenes éveitől viszont az új polgári réteg is nagy számban adott gyermekeinek, kettős vagy hármas nevet. A nemesi nevekben azonban nagyobb fokú volt a névöröklés szerepe, míg a polgárságnál az újításé.

A polgárosodás másik hatása az volt, hogy a „keresztnévek kiegyenlítődési folyamatát felerősítette” (KISS 1995: 120). Ez a folyamat alaki egységesülés mellett névállománybeli egységesülést is eredményezett.

3.2. Névelméleti eredmények

Anyagom gyakorlati feldolgozásának névelméleti hozadékaként néhány definíciós problémát is újragondoltam.

A hat felekezet névállománya rávilágított arra, hogy a gyakran szinonimaként használt *névhasználat* és *névöröklés* el kell választanunk egymástól. A középkor nagy gyakoriságú férfi és női nevei alkották magvát a 18. század eleji miskolci névhasználatnak a protestáns és katolikus felekezetekben. S ezek a vallási preferencia szempontjából semleges nevek (*Erzsébet, Katalin, Anna, Mária; János, Mihály, András, István, Péter, Pál*) tovább *használatban* a 18–19. században is. De míg a 18. században e nevek pusztán kedveltségük, a középkorban megerősödött névhasználati pozíciójuk miatt maradtak a névállomány részesei – mivel kutatásaim azt mutatták, hogy a 18. században nem volt általánosan jellemző a névöröklés – addig a 19. században ugyanezen elemeket a *névöröklés* görögötte tovább évtizedről évtizedre.

A *névöröklés* kapcsán azt is meg kell jegyezni, hogy ezt a névadási jellemzőt gyakran összefüggésbe hozzuk a névhasználat elszürkülésével. Ennek ellenére kutatásaim azt mutatták, hogy míg az apa és anya nevének átöröklése valóban az egyes nevek nagyobb megterheltségét, s ezáltal a névállomány elszürkülését idézték elő, addig a keresztszülőről származó név újító szerepet töltött be. S nemcsak a névegyedeket gazdagította, hanem a több keresztnévben is megjelenhettek általa új elemek.

Új fogalmak bevezetését eredményezte a görögkeleti névanyag kutatása. Kiinduló pontom FÜVES ÖDÖN (FÜVES 1970: 262) *felcserélhető keresztnév-pár* meghatározása volt, amelynek az okmányokban egymás mellett használt neveket tekintette. Saját kutatásaim azt bizonyították, hogy e név párokat semmiképpen sem minősíthetjük felcserélhetőnek, hiszen használatukat, a névszerkezetben való megjelenésüket az okirat típusa határozta meg, vagy az, hogy melyik nyelvi közösségben kellett identifikálni a személyt. Ezért e neveket nem felcserélhetőnek, hanem *funkcionálisan kötött név párnak* neveztem. Feltételezésem szerint, ilyen párok a többnyelvű közösségek mindegyikében kialakultak, a beilleszkedési folyamat elősegítőjeként. Saját anyagom is mutatott rá további példákat: a római katolikusoknál 1867-ből *Adelheis (Etelka)*, aki egy betelepülő német molnár lánya; az izraelita közösségben 1836-ból *Farkas /:Wolf:/*. A feltételezésem helyességét azonban más települések, vagy többnyelvű közösségek anyagaiban is érdemes lenne megvizsgálni.

A létrejövő név párok összefüggésükre nézve lehetnek egymáshoz kapcsolt különböző elemek, vagy egymásnak *megfeleltethető* párjai. *Megfeleltethető* párnak tekintem egyazon névnek különböző névkultúrákban előforduló alakváltozatait, például *Alexander* és *Sándor*, *Eugenius* és *Ödön*. A megfeleltethetőség, egyes közösségeken belül kialakított nem kodifikált névadási jellemző, ezért ambivalens jelenségeket is mutathat, amilyen az *Athanasziusz ~ Tamás*, *Anasztasziusz ~ Tamás* kettős megfeleltetése.

3.3. Továbbgondolásra szánt kérdések

Az általam feldolgozott anyag nemcsak gyakorlati és elméleti válaszokat adott a célkitűzésemben szereplő kérdésekre, hanem újabb oldalait világította meg egy-egy témának. Ezekről nyilvánvalóan, egyetlen korpusz eredményeiből nem lehet következtetéseket levonni, s így továbbgondolandó kérdés formájában vetem fel őket.

Az első közülük, a névcsoportokba sorolás bizonyossága, vagy bizonytalansága. A felekezeti jelleg meghatározásának módszerül a nevek egyházi – azon belül: ószövetségi, újszövetségi, mártírológiumi – és világi csoportokba sorolását alkalmaztam. Néhány név vonatkozásában már más kutatók is kifejtették, vagy megjegyezték a besorolás problémáját, így a *Józseftől* legutóbb B. GERGELY PIROSKA (B. GERGELY 2003: 74–5) írt, a *Rozália–Róza–Rozináról* FEKETE ANTAL (FEKETE 1991: 37). S különösen a görögkeleti névanyag feltárásához szükséges teológiai alapismeretek ébresztettek rá arra, hogy ugyanazon név különböző felekezetekben más egyházi kategóriához tartozik. Így *Nahum* próféta bibliai ismertsége alapján a nevet ószövetségekhez soroltam volna, ám a görögkeletiekénél megjelenő *Naum*, *Cirill* és *Methód* tanítványa, *Ochridi Szt. Naum* kultuszköréhez tartozik, így valójában mártírológiumi név. Hasonló okok indokolták a *János*, *József* és *András* körültekintő

csoportosítását, hiszen mindhárom név a görög közösségekben mártirológiumi asszociációkat kelt.

Nemcsak a görögkeleti anyag vonultatott fel ilyen besorolási problémát, hanem a *Juliánusz* és *Gyula* összefüggésében a görög katolikus is.

Mindezek alapján, úgy vélem, meg kell fontolni, melyik névcsoportba soroljuk be egyes neveinket.

A második téma a név eleji csonkulással keletkezett becéző változatok meghonosodása. A legtöbb kutató megegyezik abban, hogy e becenévi típus német névhatást tükröz, s első történeti példái is közvetlen német átvételek, majd a nyelvi minta alapján analógikus úton már a magyar nyelvben is keletkeztek újabb nevek (TOLNAI 1927: 171, TOMPA 1964: 89–92, SZABÓ T. 1968: 11, HAJDÚ 2003: 702).

Miskolci anyagomban, közvetlen német átvételt csupán egyetlen adat mutatott, a reformátusoknál 1797-ben előforduló *Lizi*. A hat felekezet névállománya viszont azt is bizonyította, hogy e névtípus létezett a görögkeleti egyházhoz tartozó macedo-vlachok névhasználatában is, amelyet a 18. század végi *Szia* < *Anasztasia*, alak is jelzett. (Bár, meg kell jegyeznem, hogy más példáját nem találtam.) És az izraeliták is használták, amelynek az anyakönyvben első női előfordulása 1836-os volt, míg a férfiaknál az 1850-es évekből való. A nőknél különösen nagy számban előforduló csonkult alakok (*Amália* > *Máli*, *Charlotte* > *Lotti*, *Elisabetha* > *Lizi*, *Hermina* > *Mina*, *Johanna* > *Hani*, *Petronella* > *Nelli*, *Rozália* > *Záli*, stb., a férfiaknál *Jakab* > *Kobi*, *Ignacz* > *Naczy*) idegen nevekben és héber nevekben (*Menache* > *Mendl*) egyaránt jelentkeztek. A felsorolt nevek alapalakjai más miskolci felekezetekben is elterjedtek voltak a 19. században, sőt közülük néhány: *Elizabeth*, *Johanna*, *Rozália* gyakori név volt. Véleményem szerint, a nyelvi változatosságra való törekvés, s e nevek megterheltségének a feloldása elősegítette az izraelitáknál jelentkező effajta alakváltozatok átterjedését más felekezetekbe.

Felmerül a kérdés, hogy igazolják-e további kutatások azt a nézetemet, mely szerint a német névhatás mellett a szó eleji csonkult becenevek nyelvi mintájának megszilárdításához, az egyes nevek nagy arányú és széles társadalmi skálájú elterjesztéséhez a hazai görög kereskedők és zsidók névhasználatára is hozzájárult.

S végül az utolsó továbbgondolásra szánt kérdésem, hogy milyen szerepet töltött be, milyen mértékben jelentkezett a magyar nemzeti nevek divathullámában az asszimilálódó idegenek névválasztása.

HAJDÚ MIHÁLY is megjegyzi, a zsidó nevek kapcsán, hogy a „beilleszkedés igen érdekes formája kezdődött el” a 19. század közepétől, amely az „ősmagyar” nevek használatba vételében mutatkozott meg (HAJDÚ 2003: 550). Ez a jelenség azonban nemcsak a zsidók körében volt jellemző, hanem az ágostai evangélikusoknál és római katolikusoknál is tapasztaltam. A legkifejezőbb módon az evangélikus férfinevekben, azon belül a *Gyula* név választásában láthatjuk példáját. A római katolikusok körében pedig, legfőképpen az új polgári betelepülők beilleszkedését segítette elő. S a magyar nemzeti nevek további előfordulását is meghatározta ez az asszimilációs szándék.

Az izraelita felekezetben különösen a neológ irányzathoz tartozók használtak magyar neveket: *Géza, Gyula, Béla, Zoltán, Jolán, Piroska*, s a kettős nevekben is előfordultak: *Jakab Gyula, Elemér*.

Miskolci anyagaim azt mutatják, hogy a magyar nemzeti nevek gyakorivá válásához a német, szláv, zsidó betelepülők asszimilációs törekvése is hozzájárult, nemcsak a magyarok nemzeti öntudatra ébredése.

4. Publikációim a témában

Tanulmányok:

- 1999. Naum, egy patrocíniumi név szerepe a miskolci görögkeleti kolónia névadásában. NÉ. 21: 248–51.
- 2000. A miskolci görög-orthodox közösség nevei a XVII–XIX. században. B–A–Z. megye Levéltári Évkönyve. X. Miskolc. 193–207.
- 2002. Név és kultúra összefüggésének vizsgálata a miskolci görög katolikus és orthodox közösségben. Hungarológia és Dimenzionális nyelvszemlélet. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ–PÉNTÉK JÁNOS. Debrecen–Jyväskylä. 79–86.
- 2002. Újabb adalékok az aliasz-szal kapcsolt nevekhez. Köszöntő kötet B. Gergely Piroska tiszteletére. Szerk. KOVÁCS MÁRIA–GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ. A Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Miskolc. 88–91.
- 2003. Conscriptio Judeaorum Borsodiensis (1774, 1775). MNyj. XLI: 279–87.

Konferencián megtartott előadások:

- 1998. A miskolci görög kolónia névhasználata. PhD. Hallgatók Konferenciája, Miskolc.
- 1999. A 18–19. századi miskolci görögkeleti női nevek. Modern Filológiai Intézet II. PhD. Konferenciája, Miskolc.
- 2002. Név és kultúra összefüggésének vizsgálata a miskolci görög katolikusok és orthodoxok körében. V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Jyväskylä